

TROUW 21 september 2023

Foto Judith Jockel

Vergeten rivier vertelt het verhaal van het Noord-Hollands landschap

-door Onno Havermans-

Wie goed kijkt, kan aan het landschap van Noord-Holland zien waar ooit het Oer-IJ stroomde. Een bewonersinitiatief brengt eeuwenoude geschiedenis tot leven en is daarom nummer 95 in de Duurzame 100.

Uitgestrekte groene weides, in de verte een snelweg en daarachter een lang lint van bebouwing. Bij projectontwikkelaars loopt het water in de mond bij het aanschouwen van de open ruimte tussen Castricum, Heemskerk en Uitgeest. Hoe fijn zou het zijn om hier woningen te bouwen voor Amsterdammers die het zich kunnen veroorloven om de drukke stad te verruilen voor een huisje in het groen?

Niet doen, zegt Jos Teeuwisse. “Onze grootste angst is dat alle gemeenten hier langzaam aan elkaar worden gebouwd. Terwijl deze groene lob juist van grote betekenis is voor het hele gebied boven Amsterdam, van Zaanstad en de IJmond tot aan Alkmaar.”

Stolpboerderij

Teeuwisse wijst op een karakteristieke stolpboerderij in het weiland. “Ooit stond daar kasteel Kronenburg, precies op de rand van een wadplaat. Dat is kenmerkend voor deze boerderijen, ze laten zien waar het landschap wat hoger en droger is door een zandlaag in de bodem. Daar hadden de eerste bewoners hun akkers en daar zijn ook de vele kastelen die dit gebied eens rijk was gebouwd.”

In een rechte lijn langs de stolpboerderij loopt de groene lob door richting Krommenie en Assendelft, als een bres in de bebouwing. “Daar stroomde het Oer-IJ”, zegt Teeuwisse. Was dat niet het geval geweest, dan zouden Heemskerk en Uitgeest allang aan elkaar zijn gegroeid, nu loopt alleen de spoorlijn tussen Amsterdam en Den Helder door het voormalige stroomdal.

Het landschap lezen

Teeuwisse leest het landschap. Dat is een kunst die hij als sociaal geograaf beheerst, en als initiatiefnemer van de Stichting Oer-IJ graag op anderen overdraagt. Om te laten zien hoe dit stukje Noord-Holland in de loop van vijfduizend jaar is ontstaan en welke rijke geschiedenis er in het landschap verborgen ligt – vaak letterlijk, zoals blijkt uit de vele archeologische vondsten.

Met enkele geestverwanten nam Teeuwisse in 2003 het bewonersinitiatief om het verhaal van die verdwenen rivier en het landschap dat erdoor is gevormd opnieuw tot leven te wekken en er de huidige bewoners en gebruikers enthousiast voor te maken. Ze hoopten de dreigende verstedelijking van het gebied tegen te houden.

Economie, ecologie en cultuurhistorie in evenwicht

De Stichting Oer-IJ, die ze elf jaar later, in 2014, hebben opgericht, zet de vergeten rivier met behulp van cursussen, excursies, een educatief schoolprogramma, fiets- en wandelroutes en boeken, waaronder een atlas, letterlijk weer op de kaart. De stichting streeft naar ‘een duurzame bescherming van het landschap’, wat betekent dat economie, ecologie en cultuurhistorie in evenwicht moeten blijven. Daarom praat Oer-IJ met de negen gemeenten, drie waterschappen, de provincie, bedrijven en andere organisaties mee over de inrichting van het gebied. Want al is de behoefte aan ruimte voor huizen, wegen, natuur en recreatie groot, de leden willen wel graag dat het landschap wordt beschermd.

Het Oer-IJ (“IJ betekent gewoon water, net als ee en ae”, doceert Teeuwisse) stroomde tot het begin van onze jaartelling door Holland, dat destijds veel moerassiger was dan nu. Het was een

zijrivier van de machtige Rijn, die toen nog nergens was ingedijkt en veel meer ruimte innam. Net als de Rijn zocht het Oer-IJ met vele kreken, slenken en stroompjes zijn weg door toen nog groeiende veenlagen, naar het zand dat de Noordzee opwierp aan haar kust. Boven het huidige Castricum mondde de rivier uit in een delta, die de getijden van de zee ver landinwaarts bracht.

“De Romeinen kwamen tot in het zuiden, bij Velsen”, vertelt Teeuwisse, wijzend op een kaart van het gebied rond het jaar nul, die aan de muur hangt in Huis van Hilde in Castricum, een museum en het archeologisch centrum van de provincie Noord-Holland ineens. “Ze maakten voor hun transport gebruik van de Rijn die daar toen stroomde. Maar ze zijn wel beneden de rivier gebleven.”

Niet één platte vlakte

Net als de Romeinen maakten ook latere bewoners gebruik van zand- en kleiruggen in het landschap: de drie strandwallen die de zee in verschillende fases van de geschiedenis opstuwde en verhogingen langs kreken en waterlopen van de rivier. Doen alsof het hier één platte vlakte is, die een bulldozer gemakkelijk bouwrijp kan maken, is alleen al daarom ondenkbaar.

“Door het bijeenbrengen en uitdragen van kennis willen we het draagvlak voor de kwaliteiten van dit gebied versterken”, zegt Teeuwisse. “En bewoners en bestuurders inspireren om de kwetsbare waarden van het landschap volwaardig te laten meewegen bij besluiten over het gebruik van de ruimte.”

Eigen voorstel voor doortrekken snelweg

Zo heeft de stichting meegedacht over een eigen variant voor het doortrekken van de snelweg A8 naar de A9. Die aansluiting staat al jaren hoog op de politieke agenda, maar hij doorkruist precies de loop van het Oer-IJ én de Stelling van Amsterdam, die op de Werelderfgoedlijst van Unesco staat. “Volgens ons kan het anders en goedkoper, door een betere benutting van de bestaande wegen”, zegt Teeuwisse. Of deze variant een kans maakt is nog ongewis, maar Teeuwisse is hoopvol.

Wat ongetwijfeld helpt is dat de bestuursleden van de stichting ‘weten hoe de hazen lopen’. Secretaris Teeuwisse (75) was onder meer directeur van het Noord-Hollands Landschap en van de Zoogdiervereniging. Ook zijn mede-bestuursleden hadden belangrijke banen voordat ze met pensioen gingen. Ze hebben een goed netwerk en weten de weg naar besluitvorming en financiering.

Oer-IJ-bier

Ook krijgt het Oer-IJ steeds meer bekendheid en daarmee ook steun. De stichting heeft inmiddels zeventig vrijwilligers en 250 mensen hebben al een introductiecursus gevolgd. Van de atlas zijn bijna vierduizend exemplaren verkocht. Drieduizend mensen liepen mee in de vijfde Oer-IJ Expeditie, een jaarlijkse wandeling in mei. Dit voorjaar is de zevende fietsroute gepresenteerd. Na het eerste themaboek, over het militaire landschap, zijn nummer twee en drie, over natuur en erfgoed, in de maak. En vanaf mei wordt er Oer-IJ-bier gebrouwen.

“We hebben ook onze eigen Oer-IJ-taal”, zegt Teeuwisse als hij tijdens een fietstocht rond Castricum stopt bij een nieuw voetgangersbruggetje over de Schulpvaart. Het houten hek dat

als leuning dient laat het kronkelende patroon zien van krekens uit de oertijd. “Dit willen we graag her en der laten terugkeren, net als borden die uitleg geven over het landschap.”

Onderweg wijst Teeuwisse op de drie strandwallen, de jongste volgt de duinenrij ter hoogte van Bakkum, op de tweede staat de lintbebouwing van Limmen en Heiloo en op de oudste, in de verte, pieken de kerktorens van Uitgeest en Akersloot boven de andere gebouwen uit. Daar tussen is het groen, maar niet vlak. Wie leert lezen, ziet de restanten van het veen tussen de kleilagen, die verzakken doordat het veen oxideerde, waarin meren ontstonden die met behulp van molens weer droogmakerijen werden, polders met lager gelegen grasland.

Niet alleen het oude behouden

“Er kan echt wel wat”, bezweert Teeuwisse. “Wij zijn geen actiegroep, die alleen het oude wil behouden. Het is logisch dat de tuinderijen die van oudsher op de wallen zijn aangelegd, langzaamaan plaatsmaken voor huizen. Ze zijn niet meer rendabel.” Op het terrein van het voormalige psychiatrische ziekenhuis Duin en Bosch in Bakkum is een aantrekkelijke nieuwe woonwijk verschenen, waarbij veel bestaande gebouwen zijn hergebruikt en de nieuwbouw in stijl is aangepast. Helemaal in de lijn van Stichting Oer-IJ.

“Wij willen samenwerken met andere organisaties en het bedrijfsleven”, verzekert Teeuwisse. “We hebben wel plannen, maar de uitvoering laten we aan anderen. Het gaat ons om kennis van het landschap en de geschiedenis.” Samen met de Stichting Cornelis Cornelisz van Uitgeest opent de stichting deze maand een openbaar informatiepunt in een monumentale

houtdroogloods op Erfgoedpark De Hoop in Uitgeest. Het erfgoed op dat park is nog in ontwikkeling, de loods is net gerestaureerd, het plan bestaat om ook een authentieke houtzaagmolen hier te bouwen. Het past allemaal prachtig in het verhaal van het Oer-IJ.